

TABLICE SMRTNOSTI

PRVE TABLICE MORTALITETA

- Detaljna analiza smrtnosti neke populacije
- Bazira se na aposteriornim vjerovatnoćama
- Grube tablice smrtnosti izrađene su još sredinom trećeg vijeka (stari Rim)
- Početak modernih tablica smrtnosti se vezuje za 17. vijek (Britanija i Poljska)
- Prve, u naučnom smislu, korektne tablice je izradio engleski aktuar Joshua Milne
- Kontinuirani rad na njihovoj izradi počeo najprije u Švedskoj (1755.), zatim u Holandiji, Norveškoj, Njemačkoj i Švajcarskoj
- SFRJ – u prvoj polovini 20. vijeka, pa detaljnije u periodu 1952-1954.

KOHORTNE I PERIODIČNE TABLICE MORTALITETA

- Za izradu *kohortnih tablica* smrtnosti potrebno je da postoje podaci o svim umrlim licima koji pripadaju jednoj kohorti rođenih (100 i više god.).
- Kohortne tablice mogu da ukažu na poboljšanja u uslovima mortaliteta tokom trajanja jedne kohorte. Takođe, daju veće vrijednosti za srednje trajanje života nego periodične.
- *Periodične tablice* se zasnivaju na specifičnim stopama smrtnosti za sve starosti u određenom periodu za koji se izrađuju. Uvodi se jedna hipotetička (teorijska) kohorta, najčešće 100000 ljudi, i njoj se atribuirira smrtnost po starosti realne populacije za datu godinu. Ove tablice stoga odražavaju uslove smrtnosti stvarne populacije u toku perioda (ili samo jedne godine), a preko jedne hipotetičke kohorte istovremeno rođenih.
- Kod periodičnih tablica, očekivano trajanje života pokazuje broj godina koje će doživjeti novorođenče, ako živi u istim uslovima specifičnog mortaliteta po starosti u toku čitavog svog života, kao što su uslovi u datoj godini.

POTPUNE I SKRAĆENE TABLICE MORTALITETA

- *Potpune ili detaljne tablice* su one kod kojih je starost, kao i sve funkcije u njima, data po pojedinačnim godinama. (0,1,2,...,99,100 god.)
- Kod *skraćениh tablica* je starost, kao i sve druge funkcije, data kao interval. (Najčešći petogodišnji intervali: 0, 1-4, 5-9, 10-14,..., 80-84, 85+)
- Skraćene tablice su po pravilu aproksimativne, jer se vjerovatnoća umiranja određuje aproksimacijom pomoću stope smrtnosti po starosti.

BIOMETRIJSKE FUNKCIJE U TABLICAMA MORTALITETA

- U predkoloni tablica smrtnosti je starost, i predstavlja *nezavisnu varijablu*.
- U ostalim kolonama su date *biometrijske funkcije* – koje predstavljaju funkcije starosti x
- Osnovna biometrijska funkcija je *vjerovatnoća umiranja* – jer se jedino ona dobija poređenjem podataka o skupovima umrlih različitih starosti i određenih skupova živih lica po starosti. Sve ostale funkcije se izvode iz nje.
- Vjerovatnoća umiranja q_x je vjerovatnoća da lice staro x godina neće doživjeti starost od $x+1$ godinu.
- Leksisov dijagram

VJEROVATNOĆA UMIRANJA

- $q_x = \frac{{}^t\bar{x}M_x^t + {}^t\bar{x}M_x^{t+1}}{L_x}$ ili preciznije $q_x = \frac{{}^t\bar{x}M_x^t + {}^t\bar{x}M_x^{t+1}}{{}^t\bar{x}V_{x-1}^t - {}^t\bar{x}M_{x-1}^t}$
- L_x - periodični skupovi živih starih x godina
- ${}^t\bar{x}M_x^t$ - skup umrlih lica starih x godina, rođenih u godini $t-x$, koje je smrt zadesila u godini t
- Vjerovatnoća *doživljenja* - p_x - vjerovatnoća da će lice staro x godina doživjeti starost od $x+1$ godinu.
- $p_x = 1 - q_x$
- *Broj živih lica starih tačno x godina* - l_x
- $l_0 = 100000$, $l_1 = 100000 \times p_0 = l_0 \times p_0$
- $l_{x+1} = l_x \times p_x$

OSTALE BIOMETRIJSKE FUNKCIJE U TABLICAMA MORTALITETA

- *Broj umrlih u starosti od x do x+1:*
- $d_x = l_x - l_{x+1}$
- $q_x = \frac{l_x - l_{x+1}}{l_x}$
- *Srednji broj živih lica - L_x - to su lica u starosti od x do x+1 godine.*
- $L_x = \frac{l_x + l_{x+1}}{2}$
- *Ako je starost data kao neprekidna varijabla, tada je: $L_x = \int_x^{x+1} l_x dx$*
- *Očekivano trajanje života za lica starosti x godina*
- $e_x = \frac{\sum_x^\omega L_x}{l_x}$

JOŠ NEKI POKAZATELJI NA OSNOVU TABLICA SMRTNOSTI

- *Stopa doživljenja* - P_x - označava proporciju lica starih od x do ispod $x+1$ godine koja će se posle godinu dana nalaziti u starosnoj grupi od $x+1$ do $x+2$ godine:

$$P_x = \frac{L_{x+1}}{L_x}$$

- *Stopa doživljenja za živorođene* - P_b - pokazuje proporciju živorođenih u toku jedne godine, koji će se na kraju tog perioda nalaziti u starosnoj grupi od 0 do ispod 1 godine:

$$P_b = \frac{L_0}{100000}$$

- Kod izrade projekcije stanovništva

JOŠ NEKI POKAZATELJI NA OSNOVU TABLICA SMRTNOSTI

- *Vjerovatnoća doživljenja* – $P(x)$ - vjerovatnoća da će živorođeno dijete doživjeti starost od x do $x+1$ godine.

$$P(x) = \frac{L_x}{100000}$$

- *Vjerovatnoća doživljenja* – $p(x)$ - vjerovatnoća da će živorođeno dijete doživjeti starost od tačno x godina.

$$p(x) = \frac{l_x}{100000}$$

- Za demografske modele

IZRADA POTPUNIH TABLICA MORTALITETA

- Potrebni su podaci o umrlim licima prema polu i pojedinačnim godinama starosti, zatim podaci o broju živorođenih prema polu, kao i podaci o broju stanovnika prema polu i pojedinačnim godinama starosti.
- Broj stanovnika je raspoloživ za godine popisa, pa se ove tablice izrađuju za popisne godine
- Podaci o umrlim licima po starosti odnose se na trogodište, a popisna godina je središnja.
- Sirove vjerovatnoće umiranja posjeduju izvjesne nepravilnosti (greške prilikom prikupljanja podataka ili zbog relativno malog broja posmatranja u nekim starostima) – izravnanje ovih vrijednosti različitim formulama

IZRADA SKRAĆENIH TABLICA MORTALITETA

- Poželjna ako se radi o malim populacijama kod kojih su moguća velika odstupanja u brojevima umrlih u pojedinim godinama starosti
- Konciznije i daju pregledniju sliku smrtnosti
- ${}_5p_x$ - vjerovatnoća doživljenja da će lice staro x godina doživjeti $x+5$ godinu
- l_x - broj živih lica starih tačno x godina (0, 1, 5, 10, 15, 20, ..., 80, 85+)
- Dva načina dobijanja skraćenih tablica mortaliteta: na osnovu potpunih tablica (pomoću odgovarajućih formula i veza između njih) i aproksimativne skraćene tablice mortaliteta

APROKSIMATIVNE SKRAĆENE TABLICE MORTALITETA

- Zasnivaju se na unaprijed uspostavljenoj vezi između specifičnih stopa smrtnosti po starosti i vjerovatnoće umiranja po starosti
- Teorijski ili empirijski utvrđen odnos između tih pokazatelja
- Tada, koristeći unaprijed utvrđenu vezu, vjerovatnoća umiranja se aproksimativno izračunava, odnosno vrši se konverzija stope u vjerovatnoću, tj. ${}_5m_x \rightarrow {}_5q_x$.
- Tablice Reed-Merrell (1939)
- Ostale bimetrijske funkcije se računaju na uobičajeni način.
- Brojni pokušaji uspostavljanja teorijskih veza između stopa i vjerovatnoća (npr. funkcija broja živih lica je linearna u intervalu $(x, x+n)$ - $l_x = a + bx$, ili eksponencijalna - $l_x = e^{a+bx}$)

UPOTREBA TABLICA MORTALITETA

- Prvenstveno oblast aktuarstva
- Demografija, epidemiologija, biologija i druge oblasti
- U okviru demografije najprije samo u analizi smrtnosti, ali se proširila i na analizu fertiliteta, nupcijaliteta, divorcijaliteta, ulaska i izlaska iz radne snage
- Osiguranje života – tablice mortaliteta sa utvrđenom kamatnom stopom su osnova za izračunavanje premija koje osiguranici plaćaju osiguravaču.
- Detaljna analiza smrtnosti prema starosti i polu
- Ne zavise od starosne strukture, pa su pogodne za komparativne analize smrtnosti različitih populacija ili za jednu tokom vremena (očekivano trajanje života novorođenih)

UPOTREBA TABLICA MORTALITETA

- Opšta stopa smrtnosti – tzv. stopa mortaliteta stacionarnog stanovništva

$$d = 1/\dot{e}_0$$

- Dakle, stopa mortaliteta jednaka je recipročnoj vrijednosti očekivanog trajanja života za novorođene. Na taj način je pogodna za poređenje nivoa smrtnosti različitih populacija, jer je uticaj starosne strukture isključen.
- Tablice mortaliteta izrađuju se na osnovu podataka o umrlim licima po starosti od svih uzroka smrti, ali ih je moguće izraditi i eliminisanjem smrtnih slučajeva od pojedinih uzroka smrti – tako omogućavaju da se izdvoji efekat pojedinih uzroka na promjene u očekivanom trajanju života
- Stope doživljenja izračunate na bazi tablica smrtnosti imaju veliku primjenu kod projekcija stanovništva – preko njih se realizuje hipoteza o mortalitetu.

MODELI TABLICA MORTALITETA

- Sistemi hipotetičkih rasporeda smrtnosti po starosti i polu
- Rezultat sistematske analize varijacija smrtnosti različitih populacija sa ciljem da se identifikuju zajednički tipovi smrtnosti
- Primarna upotreba: kod ocjenjivanja demografskih parametara u slučajevima kada se ne raspolaze neophodnim podacima, ili su podaci manjkavi i nepouzdana
- Modeli mogu da se koriste i u testiranju tačnosti postojećih tablica, kao i prilikom izrade projekcija

MODELI TABLICA UN

- Prvi modeli još od 1955. godine
- Bazirani na 158 nacionalnih tablica za svaki pol posebno - uglavnom evropske zemlje u periodu od 1900. do 1950. god.
- Vjerovatnoća umiranja na bazi kvadratne funkcije, počevši od unaprijed date vrijednosti za q_0 , u određenim razmacima. Rezultat – 40 tablica
- Nedostaci vezani za izračunavanje vjerovatnoće umiranja – samo početna q_0 je nezavisna varijabla, a ostale su najprije zavisne, pa potom nezavisne
- Nedostatak i što su tablice koje su bile baza za rad bile različitog kvaliteta

COALE-DEMENY TABLICE

- 1966. godine
- Baza za analizu - 326 tablica za oba pola iz svih dijelova svijeta za periode od prije 1870. god., od 1871. do 1945. i posle 1945. god.
- Za konstrukciju modela izabrane su 192 tablice, jer ostale nisu zadovoljavale osnovne kriterijume
- Analiza je pokazala da se jasno izdvajaju 4 različita tipa smrtnosti po starosti: „istočni“, „sjeverni“, „južni“ i „zapadni“ tip
- Tablice sadrže po 24 para tablica za svaki pol u svakom od 4 regionalna tipa smrtnosti. Vjerovatnoća umiranja je izračunata na bazi linearne regresije u kojoj je nezavisna varijabla očekivano trajanje života za lica stara 10 godina

LEDERMANN-OVI MODELI TABLICA

- Na bazi 154 tablica smrtnosti
- Regresioni modeli koji se koriste za ocjenu vjerovatnoće umiranja polaze od većeg broja nezavisnih varijabli ili parova varijabli.
- Veći broj nezavisnih varijabli smanjuje pristrasnost u odnosu na prethodne modele, ali se javlja problem ocjene velikog broja nezavisnih varijabli indirektnim putem u slučajevima kada se ne raspolože adekvatnim podacima

BRASS-OVI MODELI TABLICA

- Poznati pod nazivom „logit system“
- Veza između dvije tablice smrtnosti, od kojih je jedna uzeta kao standard, može se predstaviti kao:

$$\lambda(p(x)) = \alpha + \beta\lambda(p_s(x))$$

- p_s - funkcija doživljenja za standardnu populaciju
- λ – definisana logit transformacija
- Za bilo koji par koeficijenata α i β

$$p(x) = \frac{1}{1 + e^{2\alpha + 2\beta\lambda(p_s(x))}}$$

- Formula se koristi za sve starosti, izuzev početnu (nultu) i krajnju starost (ω), gdje se unaprijed određuje $p(0)=1$ i $p(\omega)=0$.

BRASS-OVI MODELI TABLICA

- Standardna tablica – Brass-ov standard najčešće
- Vrlo fleksibilan sistem – matematička veza između tablica koja omogućava da se generišu tablice za konkretnu (ispitivanu) populaciju
- Moguće je izračunati biometrijske funkcije za pojedine starosti bez prethodno izrađenih kompletnih tablica
- $\text{logit}(p(x_1)) = \alpha + \beta \text{logit}(p_s(x_1))$
- $\text{logit}(p(x_2)) = \alpha + \beta \text{logit}(p_s(x_2))$

MODELI TABLICA SMRTNOSTI ZA ZEMLJE U RAZVOJU

- Razvijeni od strane odjeljenja za stanovništvo UN
- Izgrađeni na osnovu 72 tablice (po 36 za svaki pol) iz 22 zemlje u razvoju
- Izdvojeni klasteri mortaliteta po starosti – jasno izdvojena prosječna starosna struktura smrtnosti: „latinoamerički“, „čileanski“, „južnoazijski“, „dalekoistočni“ i „opšti“
- Opšti klaster – predstavlja prosjek svih tablica, kao i onih koje nisu ušle ni u jedan klaster – veoma sličan „zapadnom“ modelu Coal-Demeny tablica
- Primjena analize glavnih komponenata na razlike svake starosne strukture od prosjeka za klaster kome pripada. Prva glavna komponenta – većina varijacija
- Imaju prednosti modela Coal-Demeny, ali i fleksibilnost Brass-ovog logit sistema

